

УДК 37.011.32-057.87

К. В. Бабак**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

У статті розглядаються особливості психологічного дослідження особливостей професійного розвитку студентів педагогічного коледжу. Досліджується взаємозв'язок і динаміка особистісного і професійного розвитку студентів. Описується діагностичний комплекс використаних методик та представлені результати дослідження. На основі індивідуально-особистісних характеристик за результатами діагностичного комплексу описаний узагальнений психологічний портрет особистості типового студента педагогічного коледжу. Встановлюються можливі напрямки емпіричного дослідження проблеми.

Ключові слова: професійний розвиток, психологічний супровід, психологічна служба, діагностичний комплекс.

В статье рассматриваются особенности психологического исследования особенностей профессионального развития студентов педагогического колледжа. Исследуется взаимосвязь и динамика личностного и профессионального развития студентов. Описывается диагностический комплекс использованных методик и представлены результаты исследования. На основе индивидуально-личностных характеристик по результатам диагностического комплекса описан обобщенный психологический портрет личности типичного студента педагогического колледжа. Устанавливаются возможные направления эмпирического исследования проблемы.

Ключевые слова: профессиональное развитие, психологическое сопровождение, психологическая служба, диагностический комплекс.

The article deals with the psychological research on the peculiarities of pedagogical college student professional development. We study interrelation and dynamics of student personal and professional development. The diagnostic complex of used methods and the results of research are described. Generalized psychological profile of the typical pedagogical college student individuality is presented on the basis of individual and personal characteristics according to the results of the diagnostic complex. Possible directions of empirical research on the problem are established.

Keywords: *professional development, psychological support, psychiatric services, diagnostic complex.*

Одним із провідних завдань діяльності психологічної служби ВНЗ є підвищення психологічної культури студентів та їх професійного розвитку, тому пріоритетним напрямком роботи повинна стати розробка і впровадження у практику комплексних психолого-педагогічних засобів особистісного та професійного розвитку студентів. Серед таких ефективних засобів визначено психологічний супровід професійного розвитку студентів.

З метою з'ясування особливостей професійного розвитку студентів педагогічного коледжу нами було започатковано експериментальне дослідження, яке проводилось зі студентами 1–4-х курсів Дубенського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету. Загальна кількість досліджуваних студентів становила 176 осіб. Серед них – 57 студентів першого, 44 – другого, 24 – третього та 51 – четвертого курсів спеціальностей: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Гендерний аспект виборки представлено такими показниками: хлопці – 6,25%, дівчата – 93,75%. З метою дотримання принципу репрезентативності виборки, серед загального числа студентів коледжу було відібрано групи респондентів, які представляли пропоновані коледжем спеціальності з врахуванням вікових та організаційних особливостей процесу навчання (освіта на базі 9 або 11 класів).

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку і динаміки особистісного та професійного розвитку студентів 1–4-х курсів.

Був розроблений діагностичний комплекс методик, який охоплював два взаємопов'язаних між собою компоненти – *особистісний та професійний*:

1) діагностування індивідуально-особистісних характеристик, які, згідно з припущенням, є системоутворювальними з позицій подальшого формування професійно важливих якостей педагога;

2) оцінювання уявлень респондентів про різноманітні особливості майбутньої професії та професійної діяльності.

Основні *завдання* діагностичного комплексу полягали у вивченні:

1) індивідуально-особистісних характеристик студентів, визначенні їх динаміки упродовж 1–4-х курсів навчання;

2) уявлень першокурсників про завдання і труднощі майбутньої професії і ПВЯ майбутнього педагога; визначенні динаміки цих уявлень у процесі навчання на 1–4-х курсах педколеджу.

З метою змістовного наповнення діагностичного комплексу нами був проведений пошуковий експеримент щодо визначення методичного інструментарію, релевантного змісту процесу первинної професіоналізації в умовах педагогічного коледжу. За даними різних дослідників, успішність процесу професіоналізації забезпечується такими особистісними параметрами: загальна інтернальність, самоприйняття, сенсожиттєві орієнтації, упевненість у собі, мотивація саморозвитку, рефлексія, самосвідомість, ціннісні орієнтації, комунікативна компетентність, активність як генералізований критерій суб'єктності. І лише на цьому підґрунті стає можливим формування професійної самосвідомості, ідентичності, спрямованості, психологічної готовності до здійснення професійної діяльності, професійної компетентності, успішності та професійної самореалізації.

Отже, на етапі первинної професіоналізації перед студентами коледжу як провідне постає завдання завершення формування особистості, набуття статусу суб'єктності власного життя, життєвого проектування, самовизначення, і на цій підставі – професійного становлення. Вочевидь, окрім анонсованих вище параметрів особистості, особливої актуальності набувають показники соціально-психологічної адаптації та творчого саморозвитку.

Проведений аналіз дозволяє окреслити провідні особистісні якості, розвитком яких забезпечується процес професійного становлення особистості, перетворення на суб'єкта професіоналізації та життєвої активності. У цілому, за даними дослідників, ці якості можна представити у вигляді такого континууму: загальна інтернальність, самоприйняття, упевненість у собі, мотивація саморозвитку, рефлексія, самосвідомість, ціннісні орієнтації, активність як генералізований критерій суб'єктності, соціально-психологічна адаптованість та творчий саморозвиток.

Зважаючи на результати пошукового експерименту, до складу особистісного блоку діагностичного комплексу ввійшли такі методики: особистісний опитувальник Кеттела (16 PF), СПА К. Роджерса – Р. Даймонда, рівень самоактуалізації (Н. Ф. Каліна), «Визначення рівня комунікативності» В. Ф. Ряховського,

«Полікомунікативна емпатія І. М. Юсупова», рівень онтогенетичної рефлексії.

До професійного блоку ввійшли: модифікація опитувальника Ф. Ліпмана, «Мотиви навчальної діяльності студентів» А. А. Реана та В. А. Якунина в адаптації Н. Ц. Бадмаєвої, адаптація анкети Ю. В. Суховершиної «Психологічна задоволеність набутою спеціальністю та визначеність у професійному майбутньому».

Опишемо обрані методики й показники.

1. Методика діагностування соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс і Р. Даймонд) [3]. *Показники:* адаптивність, прийняття себе, інших, емоційний комфорт, інтернальність-екстернальність, домінування-підкорюваність, ескапізм (втеча від проблем).

2. Рівень самоактуалізації (Н. Каліна) [1]. *Показники:* прагнення до самоактуалізації, орієнтування в часі, цінності, погляд на природу людини, потреба в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутоемпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні.

3. Рівень онтогенетичної рефлексії [5]. *Показники:* (+), (-) рефлексія попереднього досвіду.

4. Визначення рівня комунікативності В. Ф. Ряховського [2]. *Показники:* рівні комунікативності особистості.

5. Полікомунікативна емпатія І. М. Юсупова [2]. *Показники:* рівні емпатійності особистості.

6. Особистісний опитувальник Кеттела (16 PF) [3]. *Показники* – 16 біполярних чинників.

7. Опитувальник Ф. Ліпмана [5]. *Показники:* ПВЯ спеціаліста-педагога.

8. «Мотиви навчальної діяльності студентів» А. А. Реана та В. А. Якунина в адаптації Н. Ц. Бадмаєвої [5]. *Показники:* спрямованість мотивації – комунікативна, уникнення, престиж, творча самореалізація, професійна, навчально-пізнавальна, соціальна.

9. «Психологічна задоволеність набутою спеціальністю та визначеність у професійному майбутньому» Ю. В. Суховершиної [4]. *Показники:* задоволеність набутою спеціальністю, визначеність у професійному майбутньому.

Результатом добору комплексу діагностичних методик виступив континуум таких психологічних показників особистості:

1) інтегральні: адаптивність, прийняття себе, інших, емоційний комфорт, інтернальність-екстернальність, домінування-підкорюваність, ескапізм;

2) інтегральний показник самоактуалізації, орієнтування в часі, цінності, погляд на природу людини, потреба в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, ауто-симпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні;

3) рівень рефлексії попереднього досвіду;

4) рівні комунікативності особистості;

5) рівні емпатійності особистості;

6) 16 особистісних біполярних чинників: замкненість-відкритість; високий-низький інтелект; емоційна стійкість-нестійкість; конформність-домінантність; стриманість-експресивність; низька-висока нормативність; рішучість-нерішучість; висока-низька чутливість; довірливість-підозрлість; практичність-ідеалістичність; прямолінійність-дипломатичність; впевненість-невпевненість; консерватизм-радикалізм; залежність-самодостатність; низька-висока оцінка себе; низька-висока его-напруженість; низька-висока тривожність; інтроверсія-екстраверсія; сензитивність-реактивна врівноваженість; конформність-незалежність;

7) ПВЯ спеціаліста-педагога (експертна оцінка);

8) спрямованість мотивації – комунікативна, уникнення, престижу, творчої самореалізації, професійна, навчально-пізнавальна, соціальна.

Таблиця 1
Критерії оцінювання рівня сформованості компонентів професійного розвитку

Параметр	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Особистісний компонент			
Соціально-психологічна адаптація	67–100 балів	33–67 балів	0–33 балів
Самоактуалізація	67–100%	33–67%	0–33%
Онтогенетична рефлексія	0–49 балів – позитивна рефлексія	50-99 балів – негативна рефлексія	100–150 балів – відсутність рефлексії

Комунікативність	3–13 балів	14–24 бали	24–31 балів
Емпатія	63–90 балів	37–62 бали	11–36 балів
Професійний компонент			
Мотиви навчальної діяльності	Соціальні, творчої само-реалізації, професійні	Навчально-пізнавальні, комунікативні,	Уникнення, престижу
Уявлення про ПВЯ педагога	Адекватність уявлень	Часткова адекватність	Неадекватність уявлень
Задоволеність спеціальністю	4–5 балів	3–4 бали	2–3 бали
Визначеність у професійному майбутньому	2,5–3 бали	2–2,5 бала	1–2 бали

До кожної використаної методики були визначені критерії оцінювання параметрів професійного розвитку студентів відносно рівнів вираженості психологічних показників, представлених у діагностичному комплексі (табл. 1), розкрито психологічний зміст відносних рівнів професійного розвитку студентів (табл. 2).

Застосування діагностичного комплексу методик дозволило отримати результати, характеристику яких подано нижче.

І блок – особистісний

Методика СПА К. Роджерса – Р. Даймонда. За результатами методики можна стверджувати, що рівень СПА респондентів характеризується середніми значеннями в межах норми на тлі високих значень показників самоприйняття.

Рівень самоактуалізації (Н. Ф. Каліна). Значення інтегрального показника самоактуалізації в цілому по виборці коливаються в межах середніх значень, що вказує на недостатній рівень репрезентації цієї якості по групах. Максимальні значення зареєстровано за показниками цінностей, контактності та креативності, мінімальні – відповідно за показниками автономності та спонтанності, близькими до них є значення показників аутосимпатії та гнучкості у спілкуванні.

Таблиця 2
Психологічний зміст відносних рівнів професійного розвитку
студентів педагогічного коледжу

Професійний розвиток	Особистісний компонент	Професійний компонент
Низький рівень	Соціально-психологічна дезадаптованість, втеча від проблем, екстернальність, шаблонність мислення та дій, відсутність рефлексії попереднього досвіду, некоммунікбельність або гіперкоммунікбельність, відсутність емпатії	Домінування мотивів уникнення та престижу, неадекватні уявлення про ПВЯ педагога, незадоволеність обраною спеціальністю, невпевненість у професійному майбутньому
Середній рівень	Ситуативна соціально-психологічна адаптованість, прагнення до самоактуалізації за окремими параметрами, негативна рефлексія власного досвіду, середня комунікативність та здатність до емпатії	Домінування навчально-пізнавальних та комунікативних мотивів, частково адекватні уявлення про ПВЯ педагога, сумніви щодо обраної спеціальності та впевненості у професійному майбутньому
Високий рівень	Соціально-психологічна адаптованість, емоційний комфорт, прийняття себе та інших, інтернальність, саморозуміння, прагнення до самоактуалізації, потреба у пізнанні, креативність, контактність, відповідальність, гуманістичні цінності, саморозуміння, рефлексія попереднього досвіду, гнучкість у спілкуванні, розвинена емпатія	Домінування мотивів соціальної та професійної спрямованості, творчої самореалізації, адекватні уявлення про ПВЯ педагога, задоволеність обраною спеціальністю, впевненість у професійному майбутньому, психологічна готовність до професійної діяльності, професійна ідентичність, професійні переконання

Рівень онтогенетичної рефлексії

Згідно з інтерпретаційною шкалою методики, всі результати знаходяться в інтервалі середніх значень рефлексії (50–99 балів), що вказує в цілому на недостатній розвиток цієї якості. При цьому найбільші числові значення рівня вираженості відзначаються в респондентів групи 4 курсу, мінімальні – в групі 2 курсу.

Рівень комунікативності В. Ф. Ряховського.

Відповідно до інтерпретаційних даних методики, отримані результати доводять, що більша частина виборки, 73,3% – володіють «досить розвинутою» комунікативністю, з певною нестачею терплячості, послідовності, а 26,7% групи 1 курсу та 4 курсу – «нормальною» комунікативністю, що характеризується так: людина допитлива, охоче слухає співрозмовника, достатньо терпляча у спілкуванні з іншими, відстоює свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань йде на зустріч з новими людьми. Водночас не любить галасливих компаній; екстравагантні витівки, багатослівність викликає роздратування.

Полікомунікативна емпатія І. М. Юсупова.

Згідно з інтерпретацією даних полікомунікативної емпатії відповідає середньому нормальному рівню розвитку, що притаманний для більшості людей (характеризується не досить розвинутою чутливістю до інших, проявами самоконтролю у міжособистісних стосунках, орієнтацією на поведінку, а не почуття, відсутністю спонтанності почуттів, що обмежує повноцінне сприйняття людей).

Особистісний опитувальник Кеттела (16 PF)

Згідно з умовами методики, на особливу увагу заслуговують здебільшого ті чинники, що мають максимальне відхилення від осі середніх значень і знаходяться в інтервалах відповідно 1–3 та 8–10 стенив (зони на графіку позначені пунктирною лінією). Значущою репрезентацією по виборці володіють значення чинників E, G, і F2, дещо нижчими є значення факторів A, L. Інші значення коливаються в зоні невизначеності.

Вочевидь, описані особливості факторного розподілу узгоджуються з результатами попередніх методик: психологічний зміст чинника L+Протенсія співвідноситься з невисокими результатами за показниками соціально-психологічної адаптації, рефлексії, самоактуалізації; психологічний зміст факторів E-

Конформність та *G+ Високе супер-его* відповідають низьким значенням показників прагнення до домінування, автономності та спонтанності, гнучкості у спілкуванні; зміст факторів *F2+*, *A+* співвіднесений високим значенням показників контактності, цінностей, самоприйняття, емпатії.

II блок – професійний

Опитувальник ПВЯ педагога (Ф. Ліпмана)

Найвищі ранги отримали професійно-педагогічні, інтелектуальні, комунікативні, спостережливість якості. Відповідно найнижчі ранги отримали: сенсорні якості, пам'ять, мнемічні, моторні та імагінативні. Інші якості знаходяться в зоні середніх значень.

«Мотиви навчальної діяльності студентів» А. А. Реана та В. А. Якунина в адаптації Н. Ц. Бадмасвої.

Максимальні числові значення зафіксовано за шкалами *престижу, навчально-пізнавальних та професійних* мотивів. Мінімальні значення відповідають мотивам уникнення.

«Психологічна задоволеність набутою спеціальністю та визначеність у професійному майбутньому» (адаптація анкети Ю. В. Суховершиної). Для студентів випускних курсів було проведене анкетування, результати якого подано в таблиці.

Таблиця 3

Психологічна задоволеність набутою спеціальністю та визначеність у професійному майбутньому (середній бал)

Спеціальність	Початкова освіта	Дошкільна освіта	Соціальна педагогіка
Задоволеність набутою спеціальністю	3,62	3,84	3,89
Визначеність у професійному майбутньому	2,23	2,29	2,18

Як випливає з таблиці, випускники всіх спеціальностей показали результати, що вказують на середній рівень вираженості показників психологічної задоволеності та впевненості у професійному майбутньому. Відповідно до інтерпретаційної шкали, такі результати належать до зони невизначеності і характеризуються сумнівами, коливаннями щодо правильності здійсненого вибору

та подальшого продовження професійного навчання. При цьому достовірних відмінностей між результатами не зафіксовано.

Описані результати засвідчують належність респондентів виборки до середнього рівня сформованості компонентів професійного розвитку.

Отримана сукупність характерних особливостей виборки на рівні індивідуально-особистісних характеристик за результатами діагностичного комплексу дозволяє описати *узагальнений психологічний портрет* особистості типового студента педагогічного коледжу: це досить активна, екстравертована, комунікабельна молода людина, що прагне до довірчо-відвертої соціальної взаємодії з навколишніми, здатна виявляти при цьому емпатію до дітей, батьків, незнайомих людей. Орієнтована на загальнолюдські та гуманістичні цінності, притримується суспільних моральних норм та правил поведінки. Наполеглива, сумлінна, врівноважена, стійка, емоційно дисциплінована, товариська, найкраще реалізує власні потенціали в умовах групи або колективу, конформна. При цьому характеризується недостатнім рівнем розвитку рефлексії, середнім рівнем адаптації, інтернальності та самоактуалізації, що відображається в обережності у вчинках, егоцентрованості, «захистах» та внутрішній напрузі. Внутрішні конфлікти намагається розв'язувати засобами спілкування, ініціюючи для цього активну комунікацію. Має достатній рівень мотивації навчальної діяльності, провідними мотивами професійного розвитку виступають мотиви престижу, навчально-пізнавальні та професійні (орієнтація на безпосередню винагороду, задоволення потреб, особистих інтересів).

Відзначимо також зафіксовані тенденції до зниження рівня мотивації навчальної діяльності студентів від молодших до старших курсів, а також перерозподілу з тенденцією до зниження числових значень уявлень про провідні ПВЯ педагога. Ми вважаємо, що у сукупності з практичною відсутністю значущих відмінностей індивідуально-особистісних характеристик респондентів, означені факти характеризують традиційну систему професійного навчання в педагогічному коледжі, яка створює недостатньо сприятливі умови для особистісно-професійного розвитку та ставить питання про необхідність запровадження психологічного супроводу.

Література:

1. Иващенко А. В. Методики изучения стратегии жизненного успеха личности / А. В. Иващенко, Л. Н. Щербакова. – М., 2001. – 158 с.
2. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. / Д. Я. Райгородский. – Самара : Бахрах, 1998. – 672 с.
4. Суховершина Ю. В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента службой практической психологии вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю. В. Суховершина. – Курск, 2006. – 155 с.
5. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 490 с.